

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهدنامه‌ی اصالت اثر و رعایت حقوق دانشگاه

تمامی حقوق مادّی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات و نوآوری‌های ناشی از انجام این پژوهش، متعلق به **دانشگاه محقق اردبیلی** می‌باشد. نقل مطلب از این اثر، با رعایت مقرّرات مربوطه و با ذکر نام دانشگاه محقق اردبیلی، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است.

اینجانب **بلال فروزنده** دانش‌آموخته‌ی مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی **زبان و ادبیات فارسی** گرایش **محض** دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه محقق اردبیلی به شماره‌ی دانشجویی **۹۰۱۱۱۶۳۱۱۲** که در تاریخ از پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود تحت عنوان **هنجارهای زیستی در اسکندرنامه‌ی نظامی گنجوی** دفاع نموده‌ام، متعهد می‌شوم که:

- این پایان‌نامه را قبلاً برای دریافت هیچ‌گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده‌ام.
- مسئولیت صحّت و سقم تمامی مندرجات پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود را بر عهده می‌گیرم.
- این پایان‌نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می‌باشد.
- در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و مقرّرات مربوطه و با رعایت اصل امانتداری علمی، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در متن و فهرست منابع و مأخذ ذکر نموده‌ام.
- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هر گونه بهره‌برداری اعم از نشر کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه را داشته باشم، از حوزه‌ی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.
- در صورت ارائه‌ی مقاله‌ی مستخرج از این پایان‌نامه در همایش‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها، گردهمایی‌ها و انواع مجلات، نام دانشگاه محقق اردبیلی را در کنار نام نویسندگان (دانشجو و اساتید راهنما و مشاور) ذکر نمایم.
- چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن (منجمله ابطال مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط دانشگاه و ...) را می‌پذیرم و دانشگاه محقق اردبیلی را مجاز می‌دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقرّرات مربوطه رفتار نماید.

نام و نام خانوادگی دانشجو: **بلال فروزنده**

امضا

تاریخ

دانشکده علوم انسانی
گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

هنجارهای زیستی در اسکندر نامه نظامی

استاد (اساتید) راهنما:
دکتر خدابخش اسداللهی

استاد (اساتید) مشاور:
دکتر عسگر صلاحی

پژوهشگر:
بلال فروزنده

زمستان ۹۲

دانشکده علوم انسانی
گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجهی کارشناسی ارشد
در رشتهی زبان و ادبیات فارسی

عنوان:
هنجارهای زیستی در اسکندر نامه نظامی

پژوهشگر:
بلال فروزنده

ارزیابی و تصویب شدهی کمیتهی داوران پایان نامه با درجهی خوب

امضاء	سمت	مرتبهی علمی	نام و نام خانوادگی
	استاد راهنما و رئیس کمیتهی داوران	دانشیار	خدابخش اسدالهی
	استاد مشاور	استادیار	عسگر صلاحی
	داور	دانشیار	شکراله پورالخاص

بهمن ۹۲

تقدیم به :

- پدر و مادرم، آنان که آفتاب مهرشان در آستانه قلبم، همچنان پابرجاست و هرگز غروب نخواهد کرد.
- آموزگاران و اساتیدی که زندگی، بودن و انسان بودن را برایم معنا کردند.

سپاسگزاری:

شکر و سپاس خداوند را که بزرگ‌ترین امید و یاور در لحظه لحظه‌ی زندگی است، به امید آن که توفیق یابم جز خدمت به خلق او نکوشم.

با سپاس صمیمانه از راهنمایی‌های استاد فاضل و فرزانه جناب آقای دکتر خدابخش اسدالهی به جهت راهنمایی‌های ارزنده‌ی شان، و همچنین از جناب آقای دکتر عسگر صلاحی، برای نیل به این مهم، که راهگشایم بودند.

نام خانوادگی دانشجو: فروزنده	نام: بلال
عنوان پایان‌نامه: هنجارهای زیستی در اسکندر نامه نظامی	
استاد (اساتید) راهنما: دکتر خدابخش اسداللهی استاد (اساتید) مشاور: دکتر عسگر صلاحی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: زبان و ادبیات فارسی گرایش: محض دانشکده: علوم انسانی	دانشگاه: محقق اردبیلی تاریخ دفاع: تعداد صفحات: ۹۸
<p>چکیده:</p> <p>فرهنگ، نمودهای متفاوتی دارد. این نمودها می‌تواند مکتوب به صورت شعر، داستان، آثار ادبی و مقولات دیگر باشد یا شفاهی باشد مثل افسانه‌ها، مثل‌ها و آوازاها و ترانه‌ها یا می‌تواند در رفتارها نفوذ کند مثل موسیقی بومی، رقص، آیین‌های شادی و سوگواری، آداب زیارتی، آداب سنتی و... ما می‌توانیم تأثیرات و بازتاب‌های آن را در رویکردهای ذهنی، رفتاری، نوشتاری و واکنش‌های عمومی فردی یا جمعی ملاحظه کنیم. «هنجارهای زیستی» به طور کلی شامل آداب و رسوم، اعتقادات و باورهایی است که می‌توان در زندگی مردم جامعه‌ای مورد بررسی قرار داد. به عبارت دیگر فرهنگ مرسوم جامعه‌ای است که از سالیان پیش شکل گرفته و در مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نویسنده گان در داستان خود ناچاراً آثار فراوانی از فرهنگ اجتماعی و نحوه زندگی مردم را جای می‌دهند که بررسی و تحلیل این آثار می‌تواند محقق را در مطالعات جامعه‌شناسی و شناخت فرهنگ و آداب و رسوم پیشینیان و مطالعات تاریخی، به آگاهی‌های بسیاری رهنمون سازد. داستان اسکندر نامه نظامی نیز از جمله متون ارزنده‌ای است که از پیشینیان به یادگار مانده و علاوه بر ارزش ادبی خواننده گان را از اشارات فرهنگی و نحوه زیستن و آداب و رسوم آشنا سازد. در واقع بررسی و شناخت آداب و رسوم موجود در کتاب اسکندر نامه نظامی و تحلیل و مقایسه آن با منابع دیگر در این زمینه، در جهت شناخت بهتر فرهنگ پیشینیان و تاثیر گذاری آنها در زندگی امروزی، راهکار مناسبی می‌تواند باشد. بنابر این نگارنده این پژوهش بر آن شده تا با بررسی کتاب اسکندر نامه نظامی و بررسی و تحلیل آداب و سنن و باورهای مردمی، اعتقادات و موارد مشابه که در این کتاب انعکاس یافته است گوشه‌ای از تاریخ فرهنگ این مرز و بوم را روشن نماید.</p>	
کلید واژه‌ها: اسکندر نامه نظامی - هنجارهای زیستی - فرهنگ اجتماعی - آداب و رسوم	

فهرست مطالب

شماره و عنوان مطالب	صفحه
فصل اول: کلیات پژوهش	
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسأله.....	۳
۳-۱- سؤالات اصلی پژوهش.....	۷
۴-۱- فرضیات پژوهش.....	۷
۵-۱- هدف (اهداف) پژوهش.....	۸
۶-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش.....	۸
۷-۱- پیشینه‌ی پژوهش.....	۹
۸-۱- مواد و روش‌شناسی پژوهش.....	۱۰
فصل دوم: مبانی نظری پژوهش	
۱-۲- تعریف و تبیین فرهنگ.....	۱۲
۲-۱-۱-۱- بعد مادی.....	۱۳
۲-۱-۱-۲- بعد ذهنی.....	۱۴
۲-۱-۱-۳- بعد اجتماعی.....	۱۴
۲-۲- ویژگیهای فرهنگ.....	۱۴
۳-۲- مؤلفه‌های فرهنگ.....	۱۵
۴-۲- معادل فرهنگ در زبانهای اروپایی.....	۱۶
۵-۲- معادل فرهنگ در زبان عربی.....	۱۶
۶-۲- فرهنگ عامه.....	۱۴
۷-۲- در باره کتاب.....	۱۷
۸-۲- زندگی اسکندر.....	۱۸
۹-۲- اسکندر نامه نظامی.....	۱۹
۱۰-۲- تاریخ اجتماعی و سیاسی عصر نظامی.....	۲۰
۱۰-۲-۱- تاریخ سیاسی.....	۲۰

۲۱	۲-۱۰-۲- اوضاع فرهنگی عصر نظامی
	فصل سوم: بحث و بررسی
۲۵	۱-۳- سیمای زن
۲۵	۲-۳- نگرش به زن در ادبیات فارسی
۲۵	۳-۲-۱- نگرش زیبا خواهانه
۲۵	۳-۲-۲- نگرش منفی
۲۶	۳-۲-۳- نگرش آرمانی
۲۶	۳-۳- زن در اسکندر نامه نظامی
۲۸	۴-۳- نامه نگاری
۳۰	۳-۴-۱- نوشتن جوابنامه
۳۱	۵-۳- آیین دبیری
۳۳	۶-۳- استفاده از پیک و قاصد
۳۴	۷-۳- جامعه آرمانی
۳۷	۸-۳- میگساری
۳۸	۳-۸-۱- موارد عیش و نوش
۳۹	۳-۸-۲- رسوم شراب خواری
۴۰	۹-۳- رازدارای کردن
۴۰	۳-۱۰- فتنه (دروغ) منشاء همه بدی‌ها
۴۲	۳-۱۱- خراج گرفتن (مالیات)
۴۴	۳-۱۲- موسیقی
۴۵	۳-۱۳- استفاده از علائم هشدار دهنده
۴۶	۳-۱۴- استفاده از نقشه‌های راهنما
۴۶	۳-۱۵- طب و درمان
	۳-۱۶-۱۶
۴۷	هدایا
۴۸	۳-۱۶-۱- خلعت بخشیدن
۴۹	۳-۱۶-۲- کنیز بخشیدن

- ۱۷-۳ - تظلم خواستن ۵۰
- ۱۸-۳ - آداب سخن گفتن ۵۱
- ۱۹-۳ - نکوهش ستمگری ۵۲
- ۲۰-۳ - عدالت ۵۳
- ۲۱-۳ - سخاوت و بخشندگی ۵۵
- ۲۲-۳ - آیین جنگ ۵۷
- ۲۲-۳ - ۱- جنگ فریبانه ۵۸
- ۲۲-۳ - ۲- طلایه فرستادن ۵۹
- ۲۲-۳ - ۳- دیده بانی کردن ۵۹
- ۲۲-۳ - ۴- طبل آسایش ۶۰
- ۲۲-۳ - ۵- درفش جنگی ۶۰
- ۲۲-۳ - ۱-۵- پیدایش و کاربرد پرچم ۶۰
- ۲۲-۳ - ۲-۵- پرچم در ایران ۶۱
- ۲۲-۳ - ۶- تدبیر جنگی ۶۱
- ۲۲-۳ - ۷- آرایش نظامی ۶۳
- ۲۳-۳ - مشورت کردن ۶۴
- ۲۳-۳ - ۱- مشورت کردن اسکندر با بزرگان ۶۵
- ۲۳-۳ - ۲- جایگاه وزارت و مشاوره ۶۶
- ۲۴-۳ - تحت تعلیم و پرورش معلم بودن ۶۷
- ۲۵-۳ - جشن‌ها ۶۸
- ۲۵-۳ - ۱- جشن نوروز ۶۸
- ۲۵-۳ - ۲- جشن سده ۶۹
- ۲۶-۳ - اعتقادات در مورد جهان هستی ۷۱
- ۲۷-۳ - اعتقاد به تأثیرگذاری امهات اربعه و آباء علوی در آراء و اندیشه‌های پیشینیان ۷۴
- ۲۸-۳ - آداب و رسوم ۷۴
- ۲۸-۳ - ۱- سنت‌های غذایی ۷۴

۷۶.....	۲-۲۸-۳- عروسی.....
۷۷.....	۱-۲-۲۸-۳- آذین بستن در عروسی.....
۷۷.....	۲۹-۳- طالع بینی.....
۷۸.....	۳۰-۳- جادو.....
۸۱.....	۳۱-۳- خواص مهره‌ها.....
۸۳.....	۳۲-۳- اعداد، تجلیات قدسی عدد و مضارب آن.....
۸۴.....	۳۳-۳- خواب و اساس آن.....
۸۴.....	۱-۳۲-۳- عنصر خواب در ایران باستان.....
۸۵.....	۳۴-۳- چشم زخم.....
۸۵.....	۱-۳۳-۳- اسپند دود کردن.....
۸۷.....	۳۵-۳- آتش پرستی.....
۸۸.....	۳۶-۳- دعا.....

فصل چهارم: نتایج

۹۱.....	۱-۴- نتیجه گیری.....
۹۲.....	۲-۴- منابع و مآخذ.....

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱-۱- مقدمه:

«فرهنگ عوام» در زبان فارسی معادل کلمه بین‌المللی فولکلور گرفته شده است. فولکلور نیز کلمه‌ای است مرکب از دو جزء: یکی folk و دیگری lore و معنی آن دانش عوام است.

فرهنگ عام را می‌توان نشانه‌ی میراث اجتماعی بشر تلقی نمود. چراکه این از ویژگی‌های اساسی وجه تمایز بین انسان و حیوان می‌باشد. «اگر بخواهیم تعریف کمابیش جامع ولی فشرده کوتاهی از فرهنگ عامه به دست دهیم باید بگوییم که فرهنگ عامه مجموعه معارف و رفتار عام و مشترک گروهی از مردم است که از راه تقلید و به شیوه‌های شفاهی انتقال می‌یابد. به عبارت دیگر، فرهنگ عامه آگاهی‌هایی است که از راه زبان و نشانه و ایما و حرکت و تصویر و نقاشی، از فرد به فرد از نسل به نسل آموخته و نقل می‌شود. اجزای ترکیبی هر یک از موضوع‌های فرهنگ عامه به اقتضای وضع و موقعیت دوره و نظامی که مردم در آن زندگی می‌کنند، پدید می‌آید. از این رو هر موضوع از فرهنگ عامه در مراحل آغازین پدیداری ویژگی و جلوه‌ای نو و کار ویژه‌ی سودمند دارد؛ لیکن پس از گذشت مدتی زمانی از دوره‌ی حیات و پویایی اجتماعی اش، همراه با دگرگونی‌های اجتماعی جامعه‌ای که در آن پدید آمده، با حفظ یا با از دست دادن سودمندی خود، رنگ کهنگی و قدمت و صبغه تاریخی و سنتی می‌گیرد و در مجموعه‌های گنجینه‌ی میراث فرهنگی یا اجتماعی مردم قرار می‌گیرد».

فرهنگ عامه، از رایج‌ترین موضوعاتی است که در ذهن و روح بیشتر جوامع بشری ریشه دوانیده است و آثار آن به شکل‌های گوناگون نمایان است. بسیاری از اعتقادات آدمی از دورانهای کهن تا به امروز شکل گرفته و باعث شده است جنبه‌های مهمی از زندگی انسانها، به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه، با عقاید، باورها و آداب و سنتی پیوند یابد که مجموع آنها «فولکلور» یا فرهنگ عامه را می‌سازد.

در مورد استمرار فرهنگ ایرانی از دوران پیش از اسلام تا کنون، سخنان زیادی گفته شده است. ادیبان و پژوهشگران ادبی بر عنصر زبان فارسی تاکید، و آن را عامل استمرار فرهنگ ایرانی قلمداد کرده‌اند. تاریخ دانان، مردم‌شناسان و پژوهشگران فرهنگ عامه، خاستگاه جشن‌ها، سوگواریها و مراسم کنونی را در گذشته

باستانی ایران جستجو کرده‌اند. برخی دیگر نیز عامل و حامل تداوم فرهنگ ایرانی را در نظام‌های فکری باز بسته‌اند. از این میان «هانری کورمن»، فیلسوف فرانسوی، عرفان ایرانی - اسلامی را مهمترین محمل این استمرار دانسته و برجسته‌ترین نماینده آنرا «شیخ اشراق» معرفی، و وی را واسطه‌الفقده حکمت خسروانی (فلسفه نور) ایران پیش از اسلام و حکمت معنوی ایران پس از اسلام قلمداد کرده‌است.

داستان اسکندرنامه نیز از جمله متونی است که در آن به بسیاری از فرهنگ ایران آن زمان از جمله آداب و رسوم و باورهای مردمی، اشاره شده است.

در طی پژوهشی که در متن اسکندرنامه صورت گرفت ابتدا جزئیات کامل این داستان مورد مطالعه قرار گرفت و سعی شد تمامی عناصری که با فرهنگ عوام و آداب و رسوم مردمی در ارتباط است، استخراج شده، سپس با مطالعه منابع مرتبط و مطالب جمع‌آوری شده، مورد تحلیل قرار گیرند.

نگارنده این تحقیق می‌خواهد با مشخص کردن عناصر گوناگون فرهنگ عامه، جای این گونه باورها و آداب را در میان مردم تفسیر و تحلیل کند.

در بخش دیگری نیز سعی شده است آداب و رسوم و سنن ملی، همچون مراسم ازدواج و آیین جنگ و اعتقادات و باورهای مردمی چون: سحر و جادو، چشم‌زخم، خواب و رویا و دیگر پدیده‌ها پرداخته شود.

۱-۱- بیان مسأله:

فرهنگ کلمه بسیار رایج و مورد توجه در تمامی جوامع متمدن بوده است به طوری که با گسترش اجتماعات و پیچیده شدن روابط و افزایش امکانات و ابزار، بحث از فرهنگ بیشتر و ابعاد متعددی به خود می‌گیرد. از «فرهنگ» و ویژگی‌های آن تعریف‌های گوناگونی شده است. صرف تنوع تعریف‌ها، مؤید این نظر است که موضوع فرهنگ امری گسترده، پیچیده و همراه با ویژگی‌های متنوع رفتار، اعمال و روان انسان‌هاست در آغاز، تجلی فرهنگ یک سلسله اعتقادات مذهبی بود و سپس بعضی از ویژگی‌های هنری به آن افزوده شد. فرهنگ از یک سو وابسته به باورهای مذهبی است و از سوی دیگر وابسته به اعمال هنری «این اعمال هنری در آغاز کاملاً به مذهب وابسته بوده است، مانند نقاشی بر دیواره‌ی غارها، نوشته‌ها و کلام‌های موزون یا اعمال جادوگران که عاملی برای ایجاد رابطه‌ی خوب با طبیعت تلقی می‌شد که در حقیقت

برای هماهنگ کردن انسان با طبیعت بوده است و همهٔ اینها پایه‌های فرهنگ اولیهٔ بشر را تشکیل می‌دهد» (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۱: ۱۳۰).

هنجارهای زیستی به طور کلی مجموعهٔ آداب و رسومی که مربوط به جامعه‌ای می‌باشد را شامل می‌شود. بسیاری از آثار ادبی علاوه بر اینکه یک اثر ادبی هستند می‌توانند از جهات دیگری نیز مورد بررسی قرار گیرند که یکی از این موارد «هنجارهای زیستی» می‌باشد. اسکندرنامهٔ نظامی که در دو بخش شرفنامه و اقبالنامه تصنیف شده است، از آنجایی که جهانگشایی‌های اسکندر را نشان می‌دهد می‌تواند اطلاعات مهمی از لحاظ فرهنگ، نحوهٔ زیست در ابعاد مختلف و به طور کلی هنجارهای زیستی متداول در داستان به دست دهد.

هنجارهای زیستی معلول زندگی آدمی و عکس‌العمل او در مقابله و جدال با طبیعت و محیط اسرارآمیز پیرامون وی است. بدیهی است با تحقیق و تحلیل و بررسی آنها می‌توان بسیاری از نکات تاریک و مبهم زندگی، معیشت، باورها، اعتقادات، فرهنگ و سنت گذشتگان را روشن نمود و به شناخت هرچه بیشتر حیات فکری و اجتماعی گذشتگان نایل آمد.

در توصیف فرهنگ نیز می‌توان گفت: «همه پدیده‌های فرهنگی (خوراک، پوشاک، مسکن، زبان، قانون، آیین، هنر و ...) از یک نقطه و مرحلهٔ ساده آغاز شده و به تدریج با گذشت سده‌ها و هزاره‌ها تغییر و تحول یافته، با ویژگیهای زمان و مکان هماهنگ شده تا به ما رسیده است (روح الامینی، ۱۳۷۶: ۱۰).

مبادی و سرچشمه‌های فرهنگی پیوستهٔ ایران، از دیر باز، به باورها و اعتقادات و رسوم و داستانها مربوط می‌شده که هر کدام مبین نیازی خاص و بازتاب آرزویی ملی و جهت یافته بوده‌است. بیشتر این آیین و رسوم و داستانها پس از انطباق بر احوال تاریخی و باورها و معتقدات قومی، به طور کلی به هنگام سفر به آینده، تجربه‌های روزگاران را در خود جذب می‌کند و با صورتی نوآیین و دوام‌پذیر، در هر وضعی به حیات تکاملی خویش ادامه می‌دهد (یاحق، ۱۳۷۵: ۵).

ما می‌دانیم که شاعران و نویسندگان در جامعه‌ای به سر می‌برند و در تکامل با افراد جامعه خواه ناخواه تحت تاثیر اعتقادات و باورهای مردم قرار می‌گیرند و در آثار خویش از آنها بهره می‌گیرند.

در این تحقیق، تلاش ما در جهت تبیین و تحلیل آن دسته از آداب و رسوم مردم است که به انحاء مختلف در این اثر «اسکندرنامه» راه یافته و به آیندگان به یادگار گذاشته شده است. که آنها را به صورت مجزا تحلیل می کنیم.

اینک برای بیشتر روشن شدن مسأله شواهدی چند از اسکندرنامه نظامی را که بیانگر هنجارهای زیستی در بین مردم و جامعه مورد بررسی است، ذکر می کنیم:

تحت تعلیم و پرورش معلم بودن:

در داستان « به مکتب رفتن سکندر و دانش آموختن».

در آموختش آنچه نتوان شمرد	به آموزگاری بر او رنج برد
که نیروی دل باشد و نور مغز	ادبهای شاهی هنرهای نغز
وز او گردد اندیشه معنی شناس	ز هر دانشی کو بود در قیاس
چو انجم که آراید افلاک را	بر آراست آن گوهر پاک را

(نظامی، ۱۳۸۳: ۷۴۶).

آیین جنگ:

فرستادن پیک برای بیم دادن به دشمن، در داستان « رفتن اسکندر به جنگ با زنگیان»:

سکندر به حکم پیام	بر خویش خواندش ز نام آوری
بفرمود تا هیچ نارد درنگ	شتابان شود سوی سالار جنگ
رساند بدو بیم شمشیر شاه	مگر بشنود باز گردد ز راه

مشورت کردن اسکندر با بزرگان در باره جنگ با دارا:

اسکندر در داستان «مقدمه جنگ سکندر با دارا» پس از بازگشت از صحرا و مشاهده فال خویش که بر دو کبک نهاده بود و پیروز شدن کبکی که فال خود بر آن نهاده بود در مجلسی با بزرگان در چگونگی انجام کار خویش با آنها به مشورت می پردازد:

به تدبیر بنشست با انجمن
چو سرو سهی در میان چمن
سخن راند ز اندازه کار خویش
ز پیروزی صلح و پیکار خویش
که چون من به نیروی گیتی پناه
به گردون گردان رسانم کلاه
(نظامی، ۱۳۸۳: ۷۷۱).

مردم نوازی کردن و با مهربانی با آنان برخورد کردن (رعیت نوازی):

بزرگان قوم اسکندر در مجلسی که برای مشورت با اسکندر جمع شده بودند تا به او در جنگ و نحوه برخورد با دارا کمک کنند، به اسکندر گوشزد می کنند که مبادا خیال کنی که حکومت کردن با ملک و پیروزی به ثروت و دارایی است بلکه در گرو مردم نوازی و مهربانی کردن به آنهاست.

مبادا که بندد تو را این خیال
که دولت به ملک است و نصرت به مال
سری کردن مردم از مردمی است
و گرنه همه آدمی آدمی است
همه مردمی سرفرازی کند
سر آن شد که مردم نوازی کند
دد و دام را شیر از آن گشت شاه
که مهمان نواز است در صیدگاه
(نظامی، ۱۳۸۳: ۷۷۲).

جایگاه و موقعیت پیران و جوانان در جنگ در داستان «اندیشه کردن داراب در جنگ اسکندر»:

ز پیری دگرگون شود رای نغز
فراموش کاری در آید به مغز
ز پیران دو چیز است با برگ و ساز
یکی در ستودان یکی در نماز
جهان بر جوانان جنگ
رها کن فروگش تو پیرانه پای

اعتقاد به اسپند دود کردن برای دورماندن از چشم بد:

اسکندر در داستان منع کردن ایرانیان از آتش پرستی می خواهد که برای کار او که کار پرخطر و باارزشی

است اسفند دود کنند تا از چشم بد دور بماند.

سپندی بیار ای جهان دیده پیر
بر آتش فشان در شبستان میر

که چشمک زنان پیشه‌ای میکنم
ز چشم بد اندیشه‌ای میکنم

از آیین و رسوم ایرانیان آتش پرست در نوروز و جشن سده بود که دختران شوهرنکرده در این روز از خانه بیرون می‌زدند و در کوی به شادی و پایکوبی می‌پرداختند:

به نوروز جمشید و جشن سده
که نو گشتی آیین آتشکده

ز هر سو عروسان نادیده شوی
ز خانه برون تاختندی به کوی

رخ آراسته دستها در نگار
به شادی دویدندی از هر کنار

مغانه می لعل برداشته
به یاد مغان گردن افراشته

(نظامی، ۱۳۸۳: ۸۱۳).

اذین بستن در عروسی « در نکاح آوردن اسکندر روشک، دختر داراب و عروسی کردن»:

بفرمود تا کاردران دهر
در آرایش آرند بازار و شهر

به منسوج خوارزم و دیبای روم
مطرا کنند آن همه مرز و بوم

(نظامی، ۱۳۸۳: ۸۱۸).

۱-۳- سؤالات اصلی پژوهش:

- به طور کلی هدف نظامی از توسل به داستانها و افسانه‌های تاریخی چه بوده است؟

- شیوه و روش نظامی در سرودن اسکندرنامه چگونه است؟

- تا چه حد این آداب و رسوم در شناخت زندگی اجتماعی و فرهنگ زندگی آن روز به ما کمک می‌کند؟

۱-۴- فرضیات پژوهش:

نظامی کوشش دارد با کلام ویژه و شاعرانه خویش، و با توسل به انواع داستانها و افسانه‌های تاریخی و

تمثیلی، پرده از چهره دوگانه آدمی بردارد، و با تصویر متضاد زندگانی جسمانی و روحانی او، راه درست و مطابق با فطرت نخستین او را نمایش دهد. وی سعی می‌کند هر دو وجه جسمانی و روحانی انسان را ترسیم کند تا بلکه بتواند ماهیت اصلی و غرض اساسی از آفرینش او را توضیح دهد. تا همچون هر حکیم دیگری، به فلسفه حیات آدمی دست یابد و هدفهای راستین وی را در زیستن کشف کند. در دیدگاه او، وجود ظاهری انسان چیزی نیست مگر مقداری خاک و قطره‌ای آب (ثروت، ۱۳۸۳: ۸۱).

او می‌گوید: چون بر نظم این داستان همت گماشتم سخن گفتن بسیار آسان بود، اما راه‌ها پرپیچ و خم می‌نمود و داوری‌ها یکسان به نظر نمی‌آمد و من از هر نسخه‌ای که سرگذشت اسکندر در آن آمده بود مطالبی برگزیدم و به نظم کشیدم و در این کار علاوه بر تاریخ‌های جدید از زبان‌های نصرانی و یهودی و پهلوی، معانی قابل توجه را فراهم کردم و با گنج پردازی از زبان‌های مختلف سرجمه‌ای ساختم و آنچه را به عقل راست نمی‌آمد دور انداختم اگر چه در شعر نباید پی حقایق و راستی‌ها بگردید چون زبان شعر زبان آراسته است و راستی و حقیقت در آن زیبا نمی‌نماید یعنی در شعر از مجاز داستان گریزی نیست. اگر همه سرگذشت اسکندر را بی‌آرایش سخن در نظم بیاورم همه یک ورق کاغذ بیشتر نخواهد شد.

گر آرایش نظم ازو کم کنم
به کم مایه بیتش فراهم کنم
همه کرده شاه گیتی خرام
درین یک ورق کاغذ آرم تمام
(ثروتیان، ۱۳۷۶: ۲۴۹).

بدون شک آداب و رسوم رایج در جامعه‌ای برگرفته از زندگی اجتماعی و فرهنگی است که سال‌های سال در آن جامعه وجود داشته و در آن نهادینه شده است. که با شناخت و بررسی آن در کتب قدیمی می‌توان دورنمایی از فرهنگ و زندگی اجتماعی آن دوران ترسیم کرد. در این کتاب «اسکندرنامه» درباره آداب و رسوم رایج در آن عصر می‌توان نکته‌های بسیار جدیدی یافت که می‌تواند بسیار جالب باشد. و نیز مقایسه آداب و رسوم آن عصر با دوران جدید اختلاف و نزدیکی فرهنگ گذشته را با فرهنگ امروزی برای ما آشکار می‌کند و نیز می‌توان دریافت که چه تعداد از این اعتقادات و آداب و رسوم از بین رفته‌اند و چه تعداد تا به امروز هویت خود را حفظ کرده‌اند.

۱-۵- هدف (اهداف) پژوهش:

هدف کلی:

شناخت آداب و رسوم رایج در بین مردم آن عصر در این کتاب «اسکندرنامه» و تبیین و تشریح آنها.

هدف جزئی:

آشکار ساختن برهه‌ای از تاریخ فرهنگی و شناخت هر چه بیشتر آداب و رسوم و آیین پیشینیان در این اثر.

۱-۶- ضرورت و اهمیت پژوهش:

بی‌شک بسیاری از اعتقادات و باورهای مردم عصر حاضر ریشه در باورهای گذشتگان دارد. اگر به درستی تبیین نشود و سابقه فرهنگی آنها گفته نشود، به مرور زمان از ذهنها پاک می‌شود و اثری از آنها باقی نمی‌ماند و اگر در جایی ثبت نشوند به زودی تماماً به فراموشی سپرده خواهند شد. به طور یقین بدون درک آداب و سنن مردم در دوره‌ای خاص درک متون آن دوره مشکل خواهد بود و به سختی می‌توان متون آن دوره را درک کرد و با آنان ارتباط برقرار کرد. و در حفظ فرهنگ و آداب و رسوم ملی کوشید. لذا با اجرای چنین تحقیقی می‌توان شناخت خوبی نسبت به فرهنگ دوران گذشته پیدا کرد و نیز گره‌های بسیاری از ادبیات آن دوران گشود.

۱-۷- پیشینه‌ی پژوهش:

نظامی از جمله شاعران ممتاز و بزرگ ایرانی است و بی‌شک باید او را در شمار ارکان شعر فارسی و از استادان مسلم این زبان دانست و به تبع این شرح‌ها و مقالات زیادی در مورد آثار او نوشته شده است. آثار نظامی از دیرباز مورد توجه محققان و دانشمندان ایرانی و غیر ایرانی بوده است اما با بررسی‌های صورت گرفته نسبت به شرح‌ها و مقالات نوشته شده نسبت به آثار نظامی مورد کمتری نسبت به بررسی آداب و رسوم در اسکندرنامه نظامی پیدا می‌شود یا به طور دقیق اصلاً پیدا نمی‌شود تحقیقات صورت گرفته شده در آثار نظامی بیشتر شامل تطبیق و مقایسه آثار نظامی با دیگر شاعران می‌باشد و آن هم به دلیل پیروی کردن شاعران بعد از وی از پنج گنج نظامی می‌باشد. البته تحقیقات انگشت شماری در مورد اسکندرنامه نظامی